

УДК 347.72

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.6.17>

Пилипенко Пилип Данилович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-3382-3033

Синчук Світлана Миколаївна,

доктор юридичних наук,
професор кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0003-2711-5919

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ УЧАСНИКАМИ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ У КОРПОРАТИВНОМУ ДОГОВОРІ

EXERCISE OF RIGHTS BY THE PARTICIPANTS OF THE LIMITED LIABILITY COMPANY IN THE CORPORATE AGREEMENT

Цю статтю присвячено розгляданню питання про реалізацію прав учасниками товариства з обмеженою відповідальністю у корпоративному договорі.

Обґрунтовано, що із реформуванням корпоративного законодавства в Україні набули особливої актуальності питання про реалізацію прав учасниками товариства з обмеженою відповідальністю у корпоративному договорі.

Проаналізовано, що із прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у практику українського корпоративного законодавства введено поняття «корпоративні договори».

Зазначено, що корпоративний договір, як і будь-який господарсько-організаційний договір, регулює невиробничі відносини, що є системоутворюючим фактором визначення його умов і предмета, сукупності прав та обов'язків його сторін.

Щодо визначення предмета корпоративного договору, то автором зазначено, що права, реалізація яких передбачена цим договором, є корпоративними, оскільки можливість укладання особою корпоративного договору впливає насамперед із її спеціального статусу як учасника господарського товариства, який ця особа отримує як власник корпоративних прав.

На думку автора, корпоративний договір можна розглядати як свого роду домовленість між учасниками господарського товариства, відповідно до якого визначається порядок та особливості реалізації їхніх корпоративних прав та виконання ними обов'язків під час організації діяльності господарського товариства і припинення (шляхом реорганізації або ліквідації) із метою досягнення потрібних результатів.

Аргументовано, що умови, відображені у корпоративному договорі, не повинні суперечити нормам статуту. У випадку виникнення суперечливої ситуації права, закріплені у корпоративному договорі, можуть бути захищені у судовому порядку. Тобто корпоративний договір не повинен суперечити статуту, а має доповнювати та розвивати його положення.

У статті зазначено, що корпоративний договір посідає самостійне місце серед низки інших договорів у системі права, ключовим питанням змісту якого є порядок реалізації наявних прав учасників товариства.

Автором запропоновано внесення певних коректив до визначення поняття «корпоративний договір».

Ключові слова: господарське товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, корпоративний договір, учасники, реалізація прав, корпоративні права.

This is devoted to the issue of exercising the rights of members of a limited liability company in a corporate agreement.

It is substantiated that with the reform of corporate legislation in Ukraine, the issues of exercising the rights of members of a limited liability company in a corporate agreement have become especially relevant. It is analyzed that with the adoption of the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies" the concept of corporate agreements was introduced into the practice of Ukrainian corporate legislation.

It is noted that a corporate agreement, like any economic and organizational agreement, regulates non-production relations, which is a system-forming factor in determining its terms and subject matter, the set of rights and obligations of its parties.

Regarding the definition of the subject of the corporate agreement, the author notes that the rights, the implementation of which is provided by this agreement, are corporate, because the possibility of concluding a corporate agreement follows, first of all, from its special status as a member of the company.

According to the author, the corporate agreement can be considered as a kind of agreement between the participants of the company, which determines the procedure and features of their corporate rights and performance of duties in the organization of the company and termination (by reorganization or liquidation) to achieve required results.

It is argued that the conditions reflected in the corporate agreement should not contradict the rules of the statute. And in the event of a conflict, the rights enshrined in the corporate agreement may be protected in court. That is, the corporate agreement should not contradict the statute, but should complement and develop its provisions.

The article notes that the corporate agreement occupies an independent place among a number of other agreements in the legal system, the key issue of the content of which is the procedure for exercising the existing rights of members of the company.

The author proposes to make certain adjustments to define the concept of corporate agreement.

Key words: *business partnership, limited liability company, corporate agreement, participants, realization of rights, corporate rights.*

Постановка проблеми. Нині найпоширенішою організаційно-правовою формою юридичної особи, що використовується для успішного ведення малого та середнього бізнесу, є товариство з обмеженою відповідальністю. Ця форма організації юридичних осіб широко використовується у багатьох зарубіжних країнах, що свідчить про переваги її використання учасниками підприємницької діяльності.

У свою чергу, збільшення кількості господарських товариств як основних організаційно-правових форм суб'єктів господарської діяльності, невідповідність корпоративному законодавству фактичного розвитку корпоративних відносин зумовлюють необхідність упровадження в національне законодавство інституту корпоративних договорів як засобу додаткового диспозитивного регулювання корпоративних відносин, пов'язаних із реалізацією корпоративних прав учасників товариства.

Потреба у правовому регулюванні інституту корпоративного договору в Україні була досить актуальною, оскільки під час реформування корпоративного законодавства став очевидним той факт, що врегулювати певне коло питань, пов'язаних із особливостями реалізації корпоративних прав учасників товариства, статут товариства є нездатним, оскільки він може містити лише окремі загальні положення щодо організації діяльності товариства і передбачити у ньому окремі нюанси, які випливають із прав учасників, або певні труднощі, з якими вони можуть зустрітись під час їх реалізації. Водночас корпоративний договір розширює можливості врегулювання окремих питань, пов'язаних із організацією діяльності та управління товариством, а також може врегулювати інтереси учасників корпоративних відносин, які повною мірою забезпечені положеннями статуту товариства і нормами корпоративного законодавства.

Крім цього, із прийняттям Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» № 1984-VIII

від 23.03. 2017р. [1] і «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 2275-VIII від 06.02. 2018р. [2] особливої актуальності набули питання про реалізацію прав учасниками товариства з обмеженою відповідальністю у корпоративному договорі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань, пов'язаних із діяльністю товариств із обмеженою відповідальністю і правовою природою корпоративного договору, присвячено велику кількість наукових праць багатьох науковців не лише з України, але і низки зарубіжних країн.

Науково-теоретичну базу для написання цієї статті становили праці Д. Алфєєва, В.К. Андрєєва, А.М. Бежевець, В.А. Васильєвої, О. Братасюк, А.А. Глушецького, Л.М. Дорошенка, Н.В. Кулак, В.К. Мамутова, Н. Ментух, Т.С. Науменка, М.О. Ніколенко, О. Попова, Л. Сіщук, А.А. Телестакова, В.А. Хохлова, О.О. Чувпило та інших.

Формулювання мети статті. Метою цієї роботи є дослідження реалізації прав учасниками товариства з обмеженою відповідальністю у корпоративному договорі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) є одним із видів господарських товариств, які наділяються статусом юридичної особи приватного права. Поширеність у господарській практиці ТОВ зумовлено, зокрема, тим, що вони є найбільш доцільною і зручною правовою формою здійснення господарської діяльності.

Варто відзначити, що товариства з обмеженою відповідальністю виникли пізніше повних, командитних та інших видів товариств. Їхне виникнення є наслідком достатньої централізації капіталу, коли відпала потреба у залученні капіталів багатьох власників, що характерно для акціонерних товариств. Товариства з обмеженою відповідальністю зберегли переваги акціонерних товариств і водночас були більш гнучкою формою об'єднання капіталів суб'єктів господарської діяльності [3, с.79].

В Україні довгий час нормативно-правову базу створення і діяльності ТОВ становили Цивільний кодекс України (ЦК України) [4], Господарський кодекс України (ГК України) [5] та Закон України «Про господарські товариства» [6].

Проте варто відзначити той факт, що колишній механізм регулювання діяльності такого товариства не відповідав сучасним вимогам до його гнучкості та ефективності, а саме характеризувався низкою недоліків.

Проте 17.06. 2018 р. вступив у силу Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2], який урегулює основні питання організації діяльності, створення і припинення цього виду товариств.

Зокрема, із цього приводу Ю. Попов зазначає, що прийняття Закону про ТОВ важко переоцінити. Цей закон підніме корпоративне управління на новий щабель, створить принципово новий механізм обігу часток, істотно зменшить ризики рейдерства, захистить спадкоємців, учасників і міноритаріїв, у кінцевому підсумку сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості економіки [7].

Варто зауважити, що із прийняттям цього закону у практику українського корпоративного законодавства введено поняття «корпоративні договори». Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» [1] було запроваджено поняття «договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю», яке після набуття чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2] замінили поняттям «корпоративний договір».

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону договір, згідно з яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права і повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (корпоративний договір), є безвідплатним та укладається у письмовій формі. До того ж зазначається, що той корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, вважається нікчемним. Саме товариство і треті особи також можуть бути стороною корпоративного договору [2].

Отже, відповідно до цієї статті закону корпоративний договір визначається договором, згідно з яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права і повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації. Окрім цього, у ст. 26¹ Закону України «Про акціонерні товариства» [8] визначено договір між акціонерами товариства (який можна розглядати як вид корпоративного договору відповідно до господарського

товариства, в межах якого він укладений) як такий, відповідно до якого сторони зобов'язуються реалізувати свої права та/або утримуватися від реалізації зазначених прав у спосіб, передбачений цим договором. Як видно, під час визначення корпоративного договору у ТОВ і ТДВ, а також договору між акціонерами для цілей акціонерного товариства вітчизняний законодавець застосував зобов'язально-угодницьку договірну теорію.

За твердженням Д. Алфеева, поняття «корпоративний договір» запозичено із закордонного досвіду щодо домовленостей між учасниками/акціонерами (іншими словами – “*shareholder agreements*” або корпоративний договір) [9].

Л.М. Дорошенко із цього приводу відзначає, що це поняття було встановлено англо-американською правовою системою як “*shareholder agreements*”, що дослівно перекладається як «угода між засновниками», однак означає угоду між засновниками, учасниками чи акціонерами, оскільки англо-американська правова система не розмежовує значення відповідних категорій суб'єктів. Поява корпоративного договору зумовлена необхідністю введення безпечних і комфортних організаційно-правових форм управління бізнесом, а також із метою захисту управлінських прав у судовому порядку, оскільки судами не визнавались акціонерні товариства [10, с. 84].

Корпоративний договір, як і будь-який господарсько-організаційний договір, регулює невірні відносини, що є системоутворюючим фактором визначення його умов і предмета, сукупності прав та обов'язків його сторін.

Як зазначають окремі дослідники, ключовими ознаками, що виокремлюють корпоративний договір з-поміж інших, є його особливий предмет, який полягає в узгодженні дій учасників щодо управління корпоративними правами (немайнового характеру). Наступною ознакою є особливий суб'єктний склад, до якого можуть належати тільки засновники товариства, котрі володіють правами управління, тобто такий договір не обов'язково укладати всім учасникам. Застосовується такий договір тільки в межах однієї юридичної особи, він також не може суперечити установчим документам [11, с. 447].

Окремі дослідники відзначають, що корпоративний договір зазвичай реалізує основні принципи корпоративного управління, метою яких є покращення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності на ринку. Предмет договору, на думку авторів, складають установлення порядку відчуження акцій, передавання їх третім особам, спосіб голосування і шляхи вирішення безвихідних ситуацій [12, с. 183].

Дата укладення і строк дії корпоративного договору визначаються у договорі. До того ж у корпоративному договорі можуть передбачатись умови або порядок визначення умов, за яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також певні випадки, внаслідок яких це право чи обов'язок виникає.

Крім цього зазначається, що корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування відповідно до вказівок органів управління товариства, вважається нікчемним.

В.А. Васильєва відзначає, що організаційні права, що має учасник корпорації, та управління ними є предметом корпоративного договору. Крім того, певний перерозподіл організаційних прав, щодо яких відсутнє імперативне регулювання, зокрема на локальному рівні, може бути предметом такого роду домовленостей [13, с. 108].

Предметом корпоративного договору, як зауважує у своїй роботі Л. Сіщук, є корпоративні права учасників юридичної особи корпоративного типу, які реалізуються способами, визначеними домовленістю сторін договору, що не суперечать закону та установчим документам [14, с. 51].

Щодо визначення предмета корпоративного договору, то варто зазначити, що права, реалізація яких передбачена цим договором, є корпоративними, оскільки можливість укладання особою корпоративного договору впливає насамперед із її спеціального статусу як учасника господарського товариства, який ця особа отримує як власник корпоративних прав.

До того ж формулювання «реалізація прав... певним чином», як ми вважаємо, не відображає винятковості організаційної природи корпоративного договору. Зокрема, у ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2] передбачається переважне право учасника товариства на придбання частки іншого учасника, котра продається третій особі. У цьому випадку «реалізація» такого права є можливою під час укладання певного договору купівлі-продажу, що тим самим не може становити предмет корпоративного договору, оскільки договір купівлі-продажу є окремим самостійним договором у системі права, яким регулюються майнові відносини щодо відчуження об'єктів права. Отже, це формулювання невиправдано розширює предмет корпоративного договору та нівелює його суть. Із цією метою ми вважаємо за доцільне під час формулювання визначення корпоративного договору зазначити, що «корпора-

тивний договір – це договір, відповідно до якого визначаються порядок та особливості реалізації прав і повноважень учасників товариства», позаяк воно відображає саме організаційний характер відносин, що і є предметом цього договору.

Із цього приводу ми підтримуємо твердження тих дослідників, які пропонують розглядати предмет корпоративного договору із позиції визначення його як взаємоузгоджених дій сторін із питань реалізації корпоративних прав учасників або як утримання від їх реалізації та виконання ними обов'язків під час організації діяльності та управління господарським товариством. Зокрема, В.А. Хохлов у своїй роботі зазначає, що корпоративний договір має самостійний предмет регулювання, спрямований на забезпечення регулювання реалізації корпоративних прав учасників товариства, тобто має особливості реалізації тих можливостей, які надаються учаснику господарського товариства на підставі закону [15, с. 6–7].

Предмет договору містить сукупність умов, щодо яких укладається договір та яким закріплюється порядок реалізації певним чином корпоративних прав, що належать учаснику господарського товариства.

Звідси корпоративний договір можна розглядати як свого роду домовленість між учасниками господарського товариства, відповідно до якого визначається порядок та особливості реалізації їхніх корпоративних прав, виконання ними обов'язків під час організації діяльності господарського товариства та припинення (шляхом реорганізації або ліквідації) із метою досягнення потрібних результатів.

Корпоративний договір укладається у письмовій формі, водночас жодного посвідчення чи засвідчення справжності підписів не вимагається. Оскільки корпоративний договір за загальним правилом є конфіденційним та, як і будь-який договір, обов'язковим лише для його сторін, то сторони самостійно можуть вирішити, чи потрібен їм нотаріус. Із тих самих міркувань Законом про ТОВ не передбачена обов'язковість сповіщення товариства про факт укладення корпоративного договору.

Зміст такого договору не підлягає розкриттю і вважається конфіденційним, якщо інше не встановлено законом або договором. Однак корпоративний договір, у котрому стороною виступає держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство або юридична особа та у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо чи опосередковано належить державі або територіальній громаді, оприлюднюється протя-

гом 10 днів із моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

Корпоративний договір закріплює волевиявлення його сторін, однак у корпоративній сфері учасники господарського товариства у разі погодження змісту цього договору мають нести особисту відповідальність перед інвесторами, кредиторами, контрагентами тощо, особливо щодо умов, у котрих містяться особливості припинення діяльності господарського товариства, його ліквідації чи реорганізації [16, с. 80].

Договір, укладений стороною корпоративного договору і спрямований на порушення умов корпоративного договору, є нікчемним.

Тобто корпоративний договір не може суперечити статуту, оскільки такий договір і статут мають різні предмети регулювання. Законом і статутом (у межах, що не суперечать закону) встановлюється зміст прав і повноважень учасників. Проте корпоративний договір установлює зобов'язання сторін певним чином реалізовувати ці права і повноваження. Наприклад, якщо статут установлює певну кількість голосів учасників, необхідну для прийняття зборами певного рішення, то корпоративний договір не може встановлювати іншу кількість голосів. Однак корпоративний договір може передбачити встановлений обов'язок учасників голосувати із цього питання певним чином. У тому випадку, коли учасник порушить своє зобов'язання і проголосує всупереч корпоративному договору, його голоси враховуватимуться, проте для такого учасника настануть несприятливі наслідки, передбачені законом і корпоративним договором (зокрема сплатити неустойку, відшкодувати збитки) [7].

Таким чином, умови, відображені у корпоративному договорі, не повинні суперечити нормам статуту. Навіть у випадку встановлення такої суперечності права, що впливають із положень корпоративного договору, можуть бути захищені у судовому порядку. Тобто, визначаючи співвідношення корпоративного договору і статуту, можна відмітити, що корпоративний договір не повинен суперечити статуту, а має доповнювати і розвивати його положення.

Відповідно до корпоративного договору учасники товариства контролюють дії його органів. Вони мають право виступати від імені корпорації; брати участь в управлінні корпоративними справами; оскаржувати укладені у товаристві угоди; оскаржувати у судовому порядку рішення, що тягнуть за собою правові наслідки; брати участь у розподілі доходів. Під час укладання корпоративного

договору рішення його сторін повинні прийматися за їх взаємною згодою та відповідати документально встановленому порядку. Іншими словами, сторони домовляються про подальші домовленості щодо їхніх дій у межах управління товариством [17, с. 6].

На думку А.А. Глушецького, цілі укладення корпоративного договору полягають у встановленні учасниками корпорації індивідуальних правил взаємодії, створенні умов для угод М&А щодо товариства; створенні механізмів для вирішення «тупикових ситуацій» (*deadlock-resolution*); підвищенні рівня корпоративного контролю сторонами договору шляхом консолідованого здійснення ними своїх корпоративних прав; протидії зміні сформованого у товаристві співвідношення корпоративного контролю; протидії поглинанню компанії; забезпеченні охоронюваних законом інтересів третіх осіб (кредиторів товариства та осіб, які мають намір стати учасниками товариства) [18, с. 3–4].

Н. Ментух та О. Братасюк зазначають, що по суті корпоративний договір дуже схожий на коаліційну угоду, метою якої також є встановлення стабільності та послідовності прийняття найважливіших для держави рішень, а також ефективна професійна діяльність її учасників. Те саме можна сказати і про учасників АТ і ТОВ. Їхня головна мета – недефективне управління та діяльність [19, с. 69].

На думку Н.В. Кулак, корпоративний договір має забезпечити учасникам (акціонерам) господарських товариств корпоративного типу можливість самостійно за взаємним погодженням визначати порядок реалізації корпоративних прав, пов'язаних із управлінням товариством, порядок вирішення спірних ситуацій, забезпечуючи захист сторін за договором [20, с. 106].

Отже, корпоративному договору надано самостійне місце серед низки інших договорів у системі права, що має свої особливості. Ключовим у змісті корпоративного договору є порядок реалізації наявних прав учасників товариства, але аж ніяк новостворених.

Незважаючи на той факт, що інститут корпоративного договору є новим для вітчизняної правової науки, будемо сподіватися, що він стане дієвим механізмом захисту прав учасників товариства і вдалим інструментом, за допомогою якого виникне можливість регулювати особливості корпоративного управління у певному товаристві, а також реалізувати права учасників товариства.

Корпоративний договір є свого роду джерелом регулювання корпоративних відносин і виступає договором локального рівня. Принципова відмінність корпоративних договорів від інших видів

господарських договорів полягає в тому, що у першому випадку договір укладається з метою реалізації наявних корпоративних прав учасників товариства (учасників корпоративних відносин).

Висновки. Отже, корпоративний договір є свого роду новацією для корпоративного законодавства України, побудованою з урахуванням принципів англійського права. За своєю природою він не є установчим документом, а тому він є закритим і підписується тільки між учасниками товариства.

На сучасному етапі розвитку суспільства корпоративний договір також відіграє одну із найсуттєвіших ролей, оскільки аргументи, що свідчать про необхідність функціонування інституту корпоративного договору в українській правовій системі, виступають як міркування практичного порядку. Зокрема, сучасні господарські товариства гостро потребують того, щоб у нашій країні функціонувала дієва система корпоративного управління, а також розроблення ефективного механізму, що не допустить розвиток певних типів корпоративних конфліктів. Учасники корпоративного товариства відчують гостру потребу в тому, щоб їхні інтереси були належним чином реалізовані, а для реалізації делегованих їм прав корпоративного характеру було створено саме таку потрібну фундаментальну основу.

Основною метою корпоративного договору є забезпечення інтересів учасників і створення належного механізму їх захисту.

Корпоративний договір належить до групи договорів про спільну діяльність, у котрих реалізуються корпоративні права учасників. Такий договір визначає міру можливих і належних, узгоджених між учасниками господарських товариств дій щодо здійснення ними своїх корпоративних прав організаційного характеру. Він не припускає необхідності його зустрічних зобов'язань учасниками, тобто не належить до безоплатних договорів. Під час укладання корпоративного договору його сторони наділяються правами та обов'язками, пов'язаними із здійсненням управлінської діяльності товариства.

Тож ми вважаємо за доцільне внести корективи до визначення поняття «корпоративний договір», водночас зазначивши, що корпоративний договір – це договір, який укладається між учасниками господарського товариства та яким установлюються порядок та особливості реалізації їхніх корпоративних прав або утримання від реалізації цих прав, виконання ними обов'язків під час управління і здійснення діяльності господарським товариством, а також порядок припинення з метою досягнення бажаних результатів економічного чи правового характеру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1984-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №10. Ст. 52.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02. 2018р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
3. Мамутов В. К., Чувпило О. О. Господарче право зарубіжних країн. Київ: Ділова Україна, 1996. 352 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. *Відомості Верховної Ради*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18 (№19–20, № 21–22). Ст. 144.
6. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
7. Попов Ю. Корпоративні договори: подальший розвиток у Законі «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». *Юридична газета online*. 2018. № 10(612). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativni-dogovori.html>
8. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.
9. Алфєєв Д. Закон про ТОВ та ТДВ: що приготували бізнесу? URL: <https://blog.liga.net/user/dalfeev/article/30444>
10. Дорошенко Л. М. Корпоративні договори в національному праві та праві країн англо-американської правової системи. *Господарське право і процес*. 2019. Вип. 11. Київ. С. 83–89. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/15.pdf>
11. Науменко Т. С., Телестакова А. А. Корпоративний договір – новий інструмент забезпечення господарської діяльності товариства з обмеженою відповідальністю. *Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи»*: матеріали IV Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. секція 5. 2019. С. 444–449. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15133/1/OIP2019_P444-449.pdf
12. Бежевець А. М., Монаршук А. О. Корпоративний договір як механізм захисту інтересів учасників товариств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 182–185. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/45.pdf
13. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : збірник наукових статей. *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. 2011. Вип. 27. С. 104–110.

14. Сішук Л. Новели законодавства щодо корпоративного договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 49–54. URL: <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/11.pdf>
15. Хохлов В. А. Копоративный договор как организационный договор российского права. *Вестник Волжского университета имени В. Н. Татищева*. Тольяти. 2014. № 4(81). С. 4–12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/korporativnyy-dogovor-kak-organizatsionnyy-dogovor-rossiyskogo-prava/viewer>
16. Ніколенко М. О. Система корпоративних інтересів, що реалізуються при укладанні корпоративного договору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 42. С. 78–81.
17. Андреев В. К. О характере корпоративного договора. *Юрист*. 2015. № 3. С. 4–10. URL: <http://lawinfo.ru/catalog/contents-2015/jurist/3/>
18. Глушецкий А. А. Копоративный договор – новые возможности структурирования корпоративных отношений. URL: <http://profil.ranepa.ru/docs/pubs/p194/54bcff0d911f3.pdf>
19. Ментух Н. Ф., Братасюк О. Б. Правове становище товариств з обмеженою відповідальністю за законодавством України. *Актуальні проблеми правознавства : збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1. С. 66–74. URL: <http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/1-2021.pdf>
20. Кулак Н. В. Правові аспекти регулювання корпоративного договору. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Т. 1, № 6. С. 104–107. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/24.pdf